

ОБРАЗ МИТЦЯ ТА МОТИВ ТВОРЧОСТІ У ДОРОбКУ М.ВІНГРАНОВСЬКОГО

Т.В. Бахтіарова

У статті розглянуто еволюцію мотиву творчості у поезіях М.Вінграновського. Проаналізовано неоромантичну концепцію образу митця, висвітлено автобіографічну спрямованість віршів-присвят.

Ключові слова: мотив, образ, символ, підтекст, екзистенція.

Тема митця та мотив творчості є своєрідним кодом, через який автор розкриває основи світогляду, психології творчості. Концептуальні мистецькі засади у доробку М.Вінграновського ґрунтуються на пориванні людської душі до високого ідеалу, досконалості.

У статті маємо на меті розглянути стильове та образне розмаїття мотиву творчості у доробку М.Вінграновського. **Завданнями** статті є: проаналізувати спектр мотивів та образів у зразках медитативної, сугестивної, громадянської лірики; розглянути осмислення ролі поета у віршах-присвятах; простежити роль символів у поезіях М.Вінграновського 60-70-х років ХХ ст. Стильова манера М.Вінграновського завжди привертала значну увагу літературознавців, з-поміж яких Ю. Барабаш, І. Дзюба, М. Льницький, А. Макаров, Т. Салига. На зламі тисячоліть у полі зору дослідників (А. Гризун, Н. Зборовська, В. Моренець, Л. Талалай, залишався розгляд семантично багатой і різноманітної, сугестивно насиченої лірики поета, її жанрової та типологічної своєрідності.

Творчій манері автора властиві риси неоромантичної естетики, прагнення подолати розрив між ідеалом та дійсністю, утвердження активної позиції ліричного героя. Поет активно звертався до проблеми витоків творчості, образу музи-натхненниці, виражав непримиренне ставлення до міщанського світу, нечутливого до краси. Ліричному героєві митця властива еволюція, пов'язана із життєвими етапами автогероя, які виділяє дослідниця Л. Голомб: „(...) час формування особистості, час радісної повноти буття, позначений жагою пізнання його загадок, таємниць, і час відстоюваної мудрості та зрілих оцінок життя.” За визначенням авторки, ці етапи „(...) пересікаються, взаємно зближуються і відштовхуються у віртуальній реальності поетичного хронотопу” [1, с. 142].

Мотив творчості асоціюється у ліричного героя М.Вінграновського із відродженням, цілковитим духовним оновленням. Це вища форма самореалізації людини, що є засобом гуманістичного перетворення реальності. У поезії „До творчості” висвітлено мить натхнення, що породжує передчуття солодкої надії, радості, це буря, що здіймає „білі буруші”, це жага пристрасті. Настрій урочистості передається за допомогою анафори та низки окликів:

Який щасливий голод на душі!

Яка перекекаяність! Звідколи!

Яка жага вже застеляє столи!

Які на хвилі білі буруші! [4, с.16].

Ліричному героєві відкривається вся складність процесу творчості з його радістю натхнення і гіркою розчарування. Авторський неологізм „перекекаяність” проектується на цілий комплекс різноманітних почуттів митця. Перекекаяність сприймається як синтез чекання – каєття, а відтак виникає асоціація з минулим, теперішнім і майбутнім, що сповнені великої вимогливості до себе. М.Вінграновський удається до

використання сталих фольклорних образів, закорінених у авторській пам'яті на генетичному родовому рівні („час - коваль”, „сумніви-гризоти, як татари”).

До осмислення свого призначення у світі, ролі поета і поезії М. Вінграновський досить продуктивно звертався ще на початку своєї творчості, насамперед у віршах „Сине”, „На золотому столі,” „Слава художнику”. Серед поезій у Вінграновського небагато присвят, але особливе значення мають вірші, приурочені О.П. Довженку. В одному з інтерв'ю „Літературній Україні” М. Вінграновський наголосив: „Всім, чого досяг у кіно, літературі, я в першу чергу зобов'язаний Довженку” [3, с.3]. М. Вінграновський успадкував від учителя велику ідею єднання людини і природи. Завдяки наставникові поет відкривав непересічність української ментальності й особливий національний її вияв – віру й любов до краси.

Порівняно з ліричними портретами збірок 60-х у творах 70-х завважимо глибоку підтекстовість. Домінантним у вірші „Довженко” виступає мотив непроминальної пам'яті, забарвленої радістю і трагізмом. Автор ніде, крім заголовка, не називає імені вчителя, у такий спосіб досягаються драматизм, напружена недомовленість. Щоб передати велич, духовну міць образу, ліричний герой кадрує свої спогади: благословляє „ріку дитинства”, хвилі якої були свідками весни його буття, йшли із ним крізь час. Ліричний герой складає шану „срібній тверді неба”, світилам, метафорично переосмислює образи сонця і місяця, що стали свідками народження і смерті:

*Благословенні води літ,
Літа Десни благословенні...
(...) Благословенна срібна твердь
Землі і неба, дня і ночі,
І золоті вогневі очі,
Де обнялись життя і смерть [4, с. 10].*

Символічного значення у вірші набуває образ „священної чаші доброти” як втілення істини, що живе в слові, реалізується в світлому прагненні до мети, є виявом безсмертя. Глибокого осмислення набуває образ учителя-натхненника, гуманіста, що постає крізь „многокрилля поколінь”, об'єднаних „в однім озоренім іменні”. Автор на рівні рефлексії осмислює час свого становлення, що асоціюється із „зоряним шляхом” на давню Десну, до витоків, де першоосновою були духовність, любов і свобода як основні цінності гуманістичного світогляду О. Довженка. У своїм „золотім стражданні,” крізь усвідомлення і драматичне переживання дисонансів життя вчитель утвердив у свідомості учнів-послідовників істину, що Свобода і Любов як утілення вічності стоять над смертю.

Численні вірші-присвяти О.Довженку, М.Гоголю, Н.Бараташвілі, В. Земляку, В. Симоненку, Г. Табідзе у творчості М. Вінграновського виражають не лише мистецьку повагу до цих постатей, а й прагнення осмислити їхнє ставлення до життя, їхнє бачення непроминальних загальнолюдських і національних цінностей. М. Вінграновського приваблюють сильні постаті, які не поступилися в боротьбі за волю, національне визволення, правду і добро - Н. Бараташвілі, Назим Хікмет, В.Симоненко та інші. Вірш М.Вінграновського „Мерані” - своєрідна ремінісценція прототексту грузинського поета Н.Бараташвілі. Звернувшись до образу відчайдушного вершника крилатого коня, М. Вінграновський пристрасно шукає і хоче зрозуміти нестримний поклик долі. Ліричний герой настільки одержимий духом свободи, що ладен залишити навіть рідний край і кохану, але своє майбутнє вбачає лише у вільному польоті, який приносить гармонію та єдність із всесвітом:

*Нехай свою Вітчизну я покину,
І друзів, батька-матір, і кохану –
Де мла застане чи де світ застане,
Нехай мій дім там буде до загину.
Та лиш би зорям серце розповісти,
Його таїни й стогін передчасний.
Любові залишок віддати водам чистим,
На їхній плин віддатися прекрасний [4, с. 51].*

Символом пристрасті, імпульсивного світосприйняття є кінь Мерані. Ця поезія, написана на початку восьмидесятих, є знаковою у висвітленні авторської позиції у творчості. Алегоричне мовлення допомагає відтворити вільний лет думки в умовах заблокованої культури. Поезія є промовистою ілюстрацією до міркувань М. Вінграновського, які той висловив через тридцять років в одній із своїх рецензій про становище творчості у 70-80-х : „Поезія зберегла своє чесне ім'я, як би впродовж культових і пізніших років не глумили її, не перелицьовували, не робили із неї циркових ярликів, устілок у чоботи” [7, с. 18].

У своїх присвятах поет звиряється у потаємних думках, прагненнях духовним учителям, друзям, які своєю творчістю і життям ствердили єдність абсолютів моральності і честі, тому ці звертання є пошануванням мудрості, благородства, сили духу Ю. Солнцевої, О. Довженка, Н. Бараташвілі.

Тема покликання поета й поезії проходить через низку творів М.Вінграновського, серед яких і „Повернення Хікмета.” Позиція автора у вірші виразно чітка, в основі - звинувачення того суспільству, що цурається свого поета-борця. Образ Хікмета змальовано як незрадливого патріота Вітчизни, який і після смерті неодмінно повертається в рідний край:

*Тремти, Туреччино! Він вирушив до тебе.
Свою труну розбивши опівночі,
Навпомацки в зеленім темновинні
Він вирушив до тебе, бо поети
І в смерті кличуть землю батьківщини [6, с. 20].*

У відомій праці „Дегуманізація мистецтва” Х. Ортега-і-Гассет твердить: „Поет починається там, де закінчується людина. Людині випадає прожити своє людське життя, поетові винаходить те, чого не існує. (...) Поет розширює світ, додаючи до реальності, яка його складає, континенти уяви” [9, с. 150]. Народний співець правди прагнув повернення до своїх витоків, і він це здійснив. Удаючись до анафори, М.Вінграновський акцентує увагу на тернистому шляху співця, його розширенні „континентів уяви”: „Під кореневищами страждань своїх планетних, / Під кореневищами політик і країн, / Під кореневищами людства – до вітчизни” [6, с. 20].

Ідея служіння митця Батьківщині містить у ліриці М.Вінграновського Шевченкові корені. Не випадковим є художній засіб алюзії, вжитий у „Прелюді №1”, - упізнавана асоціація породжена „потребою художньої доцільності, що завжди впливала в поета з потреби правдивого спілкування з реальною дійсністю, зі своєрідного чаросвіту любові до життя, до людей, з розуміння свого творчого обов'язку” [8, с. 74]. У рядках поезії звучать гордість за свій народ і готовність усе робити для його утвердження у світі:

*Народе мій! Поки ще небо
Лягає на ніч у Дніпро –
Я на сторожі коло тебе
Поставлю атом і добро;
І стану сам біля коліски*

*Твого буття, що ти – це ти,
І твого слова кращі зблиски
Пошлю у Всесвіту світи [2, с. 9].*

За спостереженням А. Макарова, прикладом змін у стилі поета протягом 60-70-х років ХХ ст. є вже той факт, що навіть натхненницька муза уявляється йому по-новому. У поезії „Заходить сонце” М. Вінграновський називає її приблудою, з елементом самоіронії наголошує на її самотності, покинутості; основою цього образу стало, очевидно, розчарування поета, наплив смутку. Вечоровий пейзаж у вірші „Заходить сонце” виступає контрастним тлом для розкриття внутрішнього світу героя. Попри снігову завію художня уява поета малює заспокійливий пейзаж зимового сну природи. Персоніфіковані образи вітру, дикої груші символізують вільний простір, вони є своєрідною паралеллю до суб’єктивного „я”:

*Дрімає вітру срібна дуда,
І дика груша в сні дичить,
Лиш не ляга моя приблуда,
Лиманом з поля ідучи [4, с. 53].*

Творчість у цій поезії сприймається як випробування. У вірші на основі контрасту зіставляються образи серця як емоційного центру і приблуди, як підсвідомого неспокою: „І серце на ніч місце мостить, / І на ніч сон йому іде / Через мости та через мости. / ... Лиш не ляга моя приблуда, / Лиманом з поля ідучи” [4, с. 53]. Приблуда - це недремна муза, що стимулює до творчості. Її стихія – ніч, а спосіб самовираження – пісня:

*Вона іде й співа з ночей.
Намерзло льоду в її пісні
І сміху в пісні - до плечей [4, с. 53].*

Основною характеристикою цього образу є сум та „одиночність”, що „у ній одній одніє й на світанні.” Ланцюг авторських неологізмів підсилює драматизм образу, тавтологія (одиночність-одиночність) ритмізує мовлення, створює особливу емоційність фрази.

Мотив пам’яті, самоти – природні в ліриці М. Вінграновського, в них відлунює екзистенційний контекст, драма кохання асоціюється з передчуттям невідворотного осіннього смутку. Проте одночасно у філософській ліриці поета, зокрема у віршах-присвятах („Довженко”, „Пам’яті кінооператора М. Бикова”), утверджується думка про безсмертя людини, яка живе прагненням до мети; при цьому її життя наповнюється вищим сенсом, її окрилює творче покликання.

Образ митця та мотив творчості знаходять своє вираження у поемі (визначення В. Моренця, балада – визначення А. Макарова) „Гайявата”. У творі звучить щире захоплення красою рідного степового краю.

Гайявата у М. Вінграновського – колоритна особистість, загартована степовими вітрами-буревіями, справжній лиманський старожил, який виріс і змужнів на лоні природи. Гайявата добрий, людяний, привабливий, він нагадує якоюсь мірою героїв давньогрецьких легенд Геракла, Прометея.

Ліричний герой поеми із захопленням спостерігає священнодійство над лиманом, де в пору літнього надвечір’я панують спокій і благополуччя. Захоплений красою степової Еллади, автор не полишає жодної деталі у змалюванні середовища: білі хати – осередки родинного затишку, їх „над лиманом білять синім, / білять білим над лиманом,” „над лиманом кукурудза світлі вуса опустила.” Шаноба до рідного краю звучить в епітетах, що виростають на предметній основі: „синій побіл,” „сірий глід,” „срібне царство павутини.” У поетичному розкритті всезагального процесу єдності поколінь і безсмертя роду автор постає як спостережливий художник слова: „(...) дві дитини плачуть в люльці -

/тато з мамою сміються;” „дід із прадідом бухика: / душать гроно винограду;” „пасе кози над лиманом в сіре вдягнена прабаба. / Баба та копа картоплю” [4, с. 82]. Домінантною барвою є сірий колір, що виступає ознакою зрілості. Часом він набуває срібного відтінку, холоднуватого, але дорогого, коштовного, як пам'ять чи життєвий досвід, а тому незамінного. Про ліричного героя, його рід занятя мовиться як про „діло несерйозне,” але насправді, не бажаючи привертати надмір уваги, він возвеличує ці, здавалось би, буденні реалії: „Та і я роблю тут дещо, / Правда діло несерйозне, / Бо люблю щось недалеко, / Бо своє люблю при собі, / Як любив його і вчора, - / Синій побіл над лиманом” [4, с. 82].

Фантазмагорія в поемі виступає як засіб урізноманітнення зображення, фольклорні персоніфіковані образи горя (старе і молоденьке), щастя (старе і молоденьке), нечистої сили („чорт зубами тягне хмару”) становлять антитезу, що загострює змальовану ситуацію. У кінці твору автор підводить до логічної розв'язки, в якій він залишає навіть свій автограф, протистояння побуту краян-степовиків і фантастичної нечистої сили завершується перемогою світлих начал, це життєствердний акорд, що свідчить про єдність поколінь і безсмертя роду: „І говорить старе щастя / Молоденькому на вухо: / „Що лишилось нам робити , / Як ми з горем помінялись! / Цей Микола Вінграновський, / Несерйозний чоловік цей, / Душить гроно винограду / І все плутає на світі!” [4, с. 85].

Стильова манера та мотиви творчості М. Вінграновського моделюють своєрідний образ світу, який ґрунтується на інтуїтивному осягненні життя та пошуку морально-етичних абсолютів.

IMAGE OF THE POET AND MOTIVE CREATIVE ACTIVITY IN WORK OF M. VINGRANOVSKYY

T. Bahtiarova

Evolution of the motive creative activity is considered in article in verse M. Vingranovskyy, neoromantic concept of the image of the poet, autobiographic directivity verse-initiations.

Key words: motive, image, symbol, underlying theme, ekzistencya.

ОБРАЗ ПОЭТА И МОТИВ ТВОРЧЕСТВА В НАСЛЕДИИ М.ВИНГРАНОВСКОГО

T.V. Бахтиярова

В статье рассмотрена эволюция мотива творчества в стихах М.Винграновского, неоромантическая концепция образа поэта, автобиографическая направленность стихов-посвящений.

Ключевые слова: мотив, образ, символ, подтекст, экзистенция.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XXст.: зб. статей. / передм. В.Барчан. – Ужгород: Гранда, 2005. – 380с.
2. Вінграновський М. Атомні прелюди. Поезії [вст. стаття Б.Буряка]. - К: Рад. письменник. – 1962. – 119с.
3. Вінграновський М. Батьківщина і народ – це вічна тема // Літературна Україна. – 1980. – 16 травня. – С. 3.
4. Вінграновський М. На срібнім березі: Поезії. – К.: Молодь, 1978. – 96с.
5. Вінграновський М. Не маю зла до жодного народу // Слово і час. – 1996. - № 11-12. – С. 15-17.
6. Вінграновський М. Сто поезій. - К.: Молодь, 1967. – 128с.
7. Вінграновський М. Час прийшов: [Вірші] // Київ. – 2002. - № 1-2. – С.13-19.
8. Моренець В. Поезія трьох десятиліть / Діалектика художнього пошуку: Літературний процес 60-х, 80-х. - К.: Наукова думка, 1989. – С.72-77.
9. Ортега-і-Гассет Х. Дегуманізація мистецтва // Всесвіт. – 1992. - №3-4. – С. 144-155.

Надійшла до редакції 14 жовтня 2009 р.